

УДК 343.102:343.132

DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2.1029>**Е. О. Скубак***orcid.org/0000-0003-2111-3664*

кандидат юридичних наук,

старший детектив

Національного антикорупційного бюро

ДІЄВІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ СТОРІН КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІСЛЯ СПЛИВУ СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ФОРМИ ЙОГО ЗАКІНЧЕННЯ

Вступ

Питання вивчення строків досудового розслідування та процесуальних гарантій сторін кримінального процесу у своїх наукових працях підіймали: Є. Г. Коваленко, Т. О. Лоскутов, В. Т., Гловюк, С. О. Малярєнко, Г. Я. І.В. Заїка, Сисоєнко, О. О., Мацьків, І. І. Г. І. Фомін Митрофанов, О. Р. Михайленко, Г. В. Остафійчук, А. А. Павловська, В. В. Рожнова, та інші вчені. Однак, систематичні зміни до Кримінального процесуального Кодексу України у частині такої процесуальної гарантії, як строки досудового розслідування та пов'язані з нею процесуальні рішення, зокрема, у вигляді закриття кримінального провадження, робить вказане питання доволі актуальним та не розкритим у повній мірі.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження строків досудового розслідування, виявлення недоліків їх кримінального процесуального регулювання у контексті практичної складової під час реалізації сторонами кримінального провадження своїх прав та обов'язків та надання пропозицій щодо його вдосконалення нормативної бази їх регулювання.

Виклад основного матеріалу

Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України передбачено конкретні строки досудового розслідування, в межах яких, можуть тимчасово бути обмежені права і свободи людини, визначені Конституцією України визначені у статтях II Розділі Конституції України [1] та Конвенцією про захист прав і свобод людини з протоколами до неї [2].

Серед визначених КПК України завдань (стаття 3) та засад кримінального провадження (статті 7–29) [3], процесуальні строки, зокрема, строки досудового розслідування, є одними із найбільш дієвих інструментів реалізації процесуальних гарантій прав особи у кримінальному провадженні, оскільки лише вони мають чіткі, математично виражені часові межі та арифметично визначені правила їх обчислення, на відміну від більшості інших процесуальних гарантій, які зазвичай мають декларативний характер або ж фіксація факту порушення чи не порушення яких, залежить виключно від

суб'єктивної оцінки того, хто таке порушення оцінює.

Загалом, поняття «кримінальні процесуальні гарантії» у національній юридичній науці визначене, як сукупність встановлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження та надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки та реалізовувати права [4, с. 21].

Статтею 113 КПК України визначено, що процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невинуватої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням цього Кодексу [2].

Таким чином, за своєю правовою природою, процесуальні строки у кримінальному провадженні є одним із головних інструментів забезпечення процесуальних гарантій сторін кримінального провадження, створених з метою для функціонування механізму забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду, відповідно до завдань кримінального провадження визначених у ст. 2 КПК України, а також реалізації засади дотримання розумності строків слідства, оскільки дія та тривалість всіх інших заходів процесуального примусу, пов'язаних з обмеженням прав і свобод людини (запобіжні заходи, арешт майна, негласні слідчі (розшукові) дії), має вкладатися у межі строку досудового розслідування.

Аналогічним чином, з метою недопущення зловживання стороною захисту своїми процесуальними правами та обов'язками, зокрема, правом на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування на стадії їх відкриття прокурором, КПК України передбачено встановлення для неї чітких процесуальних строків для реалізації цього права. Так, у ч. 10 ст. 290 КПК України зазначено, що разі зволікання при ознайомленні

з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів [3].

Досліджуючи проблеми досудового слідства, наприкінці XIX століття правознавець та В.П. Даневський, звернувши увагу на його недоліки, виокремив їх негативний вплив на здійснення правосуддя. На думку ученого, незадовільний стан тогочасного попереднього (досудового) слідства пояснюється, з одного боку – інквізиційним характером попереднього слідства, за яким суддя – слідчий діє під тиском презумпції обвинувачення, а з другого боку – зовнішніми умовами, що оточували діяльність попереднього слідства [5].

На думку М.С. Алексеева, В.Г. Даева та Л.Д. Кокорева, концепція єдиної системи гарантій правосуддя ґрунтувалася на помилковому розумінні єдності інтересів особи та інтересів правосуддя й мала суто політичне замовлення комуністичного тоталітарного режиму. Її прибічники необґрунтовано вважали, що все, що служить забезпеченню вирішення завдань процесу, слугує також і забезпеченню прав особи [6].

Виходячи з цих тверджень науковців, можна дійти цілком логічного висновку, що на відміну від радянського Кримінального процесуального Кодексу України 1960 року, де строки досудового розслідування відігравали роль організаційного інструменту для забезпечення слідством максимальної швидкості досудового розслідування та діяли суто в інтересах сторони обвинувачення, сучасний Кримінальний процесуальний Кодекс України покликаний перш за все обмежити часові межі тимчасового втручання або порушення прав і свобод людини під час досудового розслідування.

Підсумовуючи викладене, цілком слушно стверджують Є.Г. Коваленко, який зазначив, що характерні ознаки процесуальних форм водночас є і специфічними процесуальними гарантіями [7], а також Михеєнко, В.Т. Нор та В.П. Шибіко, які вбачають призначення гарантій також у забезпеченні досягнення завдань кримінального судочинства [8].

Втім, розглядаючи питання процесуальних строків у кримінальному провадженні крізь призму процесуальних гарантій, можна помітити, що наразі у кримінальному процесі існує певна контраверсія між гарантіями прав і свобод підозрюваного та процесуальними гарантіями досягнення завдань кримінального провадження, незважаючи на їх єдність та зв'язок.

Згідно із положеннями статей 219 та 294 КПК України, строк досудового розслідування кримінальних правопорушень поділяється на два окремих інститути:

1) строк досудового розслідування до повідомлення особи про підозру, який становить дванадцять місяців – щодо нетяжкого злочину та вісімнадцять місяців – щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину, з можливістю його неодноразового продовження слідчим суддею;

2) строк досудового розслідування після повідомлення особи про підозру, який становить два місяці з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, з можливістю його продовження:

– до трьох місяців – керівником окружної прокуратури, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступником Генерального прокурора, якщо його неможливо закінчити внаслідок складності провадження;

– до шести місяців – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора, якщо його неможливо закінчити внаслідок особливої складності провадження;

– до дванадцяти місяців – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із Генеральним прокурором чи його заступниками, якщо його неможливо закінчити внаслідок виняткової складності провадження.

Колізія між гарантіями прав і свобод підозрюваного та процесуальними гарантіями досягнення завдань кримінального провадження спостерігається перш за все у частині невизначеності процесуального статусу підозрюваного після спливу строку досудового розслідування до моменту реалізації прокурором однієї із визначених ч. 2 ст. 283 КПК України форм закінчення досудового розслідування шляхом:

1) закриття кримінального провадження;

2) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Варто зазначити, що у вказаних пунктах 2, 3 ч. 2 ст. 283 КПК України зверненню прокурора до суду із клопотанням або обвинувальним актом передують стадія відкриття матеріалів досудового розслідування сторонам у порядку ст. 290 КПК України, строк ознайомлення з якими, не включається у строки досудового розслідування крім дня прийняття відповідної постанови та дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного харак-

теру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування [3].

Повертаючись до попереднього питання, після закінчення строку досудового розслідування КПК України не дає чіткої відповіді щодо процесуального статусу підозрюваного та подальшого алгоритму дій стороною обвинувачення, якщо прокурором не ініційовано продовження строк досудового розслідування, не оголошено про завершення досудового розслідування та не винесено постанову про закриття кримінального провадження.

Залишаються відкритим два питання:

1) чи втратив підозрюваний свій процесуальний статус (автоматично) після спливу строку досудового розслідування;

2) чи має право прокурор після спливу строку досудового розслідування оголосити стороні захисту про завершення досудового розслідування та відкрити матеріали кримінального провадження стороні захисту у порядку ст. 290 КПК України.

Варто зазначити, що за останні роки, однією з новел КПК України є його доповнення пунктом 10 частини 2 статті 284 КПК України, згідно з яким, кримінальне провадження закривається в разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи [3].

Таким чином, якщо тлумачити цю норму як імперативну, навіть за наявності обґрунтованої підозри та достатніми доказами для підтримання державного обвинувачення у суді, поточна її редакція фактично дозволяє звільняти від кримінальної відповідальності осіб, підозрюваних у скоєнні нетяжких злочинів, тобто тих, за вчинення яких, відповідно до ч. 4 ст. 12 КК України, передбачене основне покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років [9].

При цьому, якщо порівнювати два стандарти: «обґрунтованої підозри» та «достатніх доказів для підозри», то стандарт «обґрунтованої підозри» є вищим, оскільки повідомлення особі про підозру потребує наявності доказів, яке лише об'єктивно зв'язують підозрюваного з певним кримінальним правопорушенням (демонструють причетність до його вчинення) і є достатніми для виправдання подальшого розслідування для висунення обвинувачення.

На наш погляд, зазначена у п. 10 ч. 2 ст. 284 КПК України норма, яка вказує на єдиний, безальтернативний алгоритм дій для прокурора, суперечить принципу невідворотності покарання та створює широкий ґрунт для зловживання органами слідства та прокурорами, які з якихось підстав

можуть «не встигнути» підготувати та погодити клопотання про продовження строків досудового розслідування, «не зможуть» його вручити стороні захисту або зволікатимуть часом іншим шляхом з метою створення умов для уникнення злочинцями кримінальної відсплив строків досудового розслідування, без необхідності брати на себе відповідальність за закриття кримінального провадження з підстав визначених у п.п.1, 2, ч. 2 ст. 284 КПК України, а саме: відсутність події кримінального правопорушення або відсутність в діянні складу кримінального правопорушення [3]. При цьому, у випадку винесення постанови про закриття кримінального провадження за п. 10 ч. 2 ст. 284 КПК України, визнати таку постанову незаконною, необґрунтованою та скасувати їх прокурором вищого рівня неможливо.

Наразі, існування передбаченої п. 10 ч. 2 ст. 284 КПК України підстави для закриття кримінального провадження є фактично індульгенцією для злочинців, кримінальне провадження щодо яких не можна навіть скерувати до суду з тим обсягом належних та допустимих доказів, що були здобуті у законний спосіб в межах строку досудового розслідування.

Ігноруючи ж невідворотність покарання, тим самим підривається принцип гуманізму, перш за все по відношенню до потерпілого – до людини, якій злочинець завдав шкоди, фізичних та моральних страждань. І навпаки, якщо особи, які вчинили правопорушення, будуть звільнятися від відповідальності, то у багатьох з них буде формуватися переконання про безкарність злочинів, що сприятиме скоєнню нових суспільно-небезпечних діянь, що не тільки порушує вимогу невідворотності покарання, але й суперечить гуманізму [10, С. 64].

На сьогоднішній день, у кримінальних провадженнях, де є потерпілий, десятки підозрюваних у вчиненні злочинів середньої тяжкості, зокрема, крадіжки за ч.ч. 1, 2 ст. 185 КК України, грабежу за ч. 1 ст. 186 КК України, побоїв і мордування за ч.ч. 1, 2 ст. 126 КК України, незаконного позбавлення волі за ч.ч. 1, 2 ст. 146 КК України, зґвалтування за ч. 1 ст. 152 КК України та інших злочинів проти життя, здоров'я, власності, волі, честі, гідності, статевої свободи та недоторканості особи, фактично можуть уникнути законного покарання навіть за наявності у стороні обвинувачення достатніх доказів факту його вчинення підозрюваним та бажання передати їх на розгляд суду.

Окрім цього, поточна норма, захищаючи процесуальні права підозрюваного з однієї сторони, фактично грубо порушує права потерпілого з іншої сторони, нівелюючи принцип справедливості, змагальності сторін та верховенства права. Фактично, у такому випадку, кримінальне про-

вадження закривається до етапу його належного судового розгляду та винесення вироку за наявності у сторони обвинувачення достатніх доказів та всіх елементів складу кримінального правопорушення у діях злочинців.

З огляду на викладене, з метою дотримання справедливого балансу між правами та свободами підозрюваного та потерпілого, а також дотримання принципів верховенства права, невідворотності покарання та гуманізму, вважаємо за необхідне виключити з ч. 2 ст. 284 КПК України пункт 10 із доповненням ч. 3 ст. 219 КПК пунктом 5 у такій редакції:

«Якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219, прокурор зобов'язаний у 5-денний термін вчинити одну із дій, визначених ч. 2 ст. 283 КПК. Докази зібрані стороною обвинувачення після закінчення строку досудового розслідування, вважають недопустимими.

Якщо прокурор у 5-денний термін не вчиняє жодну із дій, визначених ч. 2 ст. 283 КПК, у такому випадку особа втрачає статус підозрюваного та не може повторно бути притягнута до кримінальної відповідальності за тим самим обсягом доказів».

У своєму рішенні, Велика палата Конституційного Суду України у справі від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 зауважує, що елементом принципу презумпції невинуватості є принцип *in dubio pro reo*, згідно з яким при оцінюванні доказів усі сумніви щодо вини особи тлумачаться на користь її невинуватості. Презумпція невинуватості особи передбачає, що обов'язок доведення вини особи покладається на державу [11].

Водночас, принцип презумпції невинуватості не повинен суперечити принципам верховенства права, невідворотності покарання, гуманізму та створювати належні засоби та інструменти для доказування обом сторонам кримінального процесу, як стороні обвинувачення, так і стороні захисту. Саме з метою дотримання справедливого балансу у кримінальному провадженні між процесуальними гарантіями, правами, свободами сторін, а також запобігання можливим корупційним ризикам зловживання органами слідства та прокурорами на етапі досудового розслідування, існує гостра необхідність у внесенні відповідних законодавчих змін до поточних редакцій статей 219 та 284 КПК України.

Наукова новизна.

Викладений у статті матеріал, має важливе теоретичне значення для кримінального процесу та практичне для правоохоронних органів і прокурорів в аспекті реалізації своїх повноважень під час розслідування кримінальних проваджень.

У теоретичному аспекті наукова новизна публікації полягає у:

– визначенні ролі та наданні характеристики інституту строків досудового розслідування, як одним із кримінальних процесуальних гарантій прав особи у кримінальному провадженні;

– проаналізовано та визначено єдність та колізії у питанні процесуальних гарантій прав і свобод підозрюваного та процесуальними гарантіями сторони обвинувачення, а також надано характеристику їх ефективності для досягнення завдань кримінального провадження;

– надано оцінку дієвості та реалізації принципів справедливості, змагальності сторін та верховенства права під час тлумачення поточних редакцій статей 219 та 284 КПК України.

У практичній площині наукова новизна статті полягає у запропонованих змінах до діючої редакції КПК України, а також встановленні ймовірних корупційних ризиків, що можуть бути підґрунтям для вчинення корупційних правопорушень органами слідства та прокуратури під час досудового розслідування.

Висновки.

За результатами проведеного дослідження дієвості процесуальних гарантій сторін кримінального провадження після спливу строку досудового розслідування, здійснено аналіз теоретичних основ та чинних положень Кримінального процесуального Кодексу України у частині визначених строків досудового розслідування після повідомлення особі про підозру. Розглянуто наявні процесуальні механізми закінчення досудового розслідування у випадку закінчення процесуальних строків. Визначено основні недоліки поточних редакцій статей 219 та 284 КПК України та запропоновано шляхи їх усунення шляхом внесення відповідних законодавчих змін до Кримінального процесуального Кодексу України.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.07.2022).
2. Конвенція про захист прав і свобод людини від 04 листопада 1950 р. № 995 004 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.07.2022).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 19.07.2022).
4. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.].
5. Даневский В.П. Наше предварительное следствие, его недостатки и реформа. Москва. 1895- С. 25.
6. Алексеев Н. С., Даев В. Г., Кокорев Л. Д. Очерки развития наукосоветского уголовного процесса. – Воронеж, 1980. – С. 56 – 62;

7. Кримінальний процес України: Підручник/Є.Г. Коваленко, В.Т. Маляренко. -К.:Юрінком Інтер,2006. – С. 22-23.

8. Михеєнко М.М.та ін.Кримінальний процес України:Підручник /М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. -К.: Либідь,1992- С. 22-23.

9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.07.2022).

10. Максимюк О.Д. Гуманізм як складова принципу невідворотності юридичної відповідальності. Держава і право. – 2010. – № 47. – С. 61- 66.

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України № 1-р/2019 : Закон України від 26 лютого 2019 р. № v001p710-19 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text> (дата звернення: 20.07.2022).

Анотація

Скубак Е. О. Дієвість процесуальних гарантій сторін кримінального провадження після спливу строку досудового розслідування та форми його закінчення. – Стаття.

Мета. Метою даної статті є аналіз чинних положень Кримінального процесуального Кодексу України у частині визначених строків досудового розслідування, як процесуальних гарантій, після повідомлення особі про підозру, а також дослідження питання форм закінчення досудового розслідування у випадку закінчення процесуальних строків. Методологія. Дане дослідження здійснювалось на основі опрацювання та аналізу наукових праць криміналістів України, а також на даних безпосереднього (емпіричного) досвіду у галузі кримінального процесу. Як методологія наукового пізнання використовувались, зокрема, загальнонаукові (аналогія, аналіз, синтез, порівняння), спеціально-юридичні (порівняльно-правовий, формально-правовий, конкретно-правовий) системний та функціональний методи. Наукова новизна. Під час дослідження було визначено поняття процесуальних строків, зокрема, строків досудового розслідування, проаналізовано процесуальні поняття «закінчення» та «завершення» досудового розслідування, надано оцінку чинним кримінальним процесуальним нормам у частині закриття кримінального провадження після повідомлення особі про підозру, розкрито аспекти їх відповідності загальним засадам кримінального провадження та запропоновано шляхи удосконалення таких норм. Висновки. В результаті дослідження проведено детальний аналіз положень

Кримінального процесуального Кодексу України у частині процесуальних строків у кримінальних провадженнях після повідомлення особі про підозру, виявлено практичні проблемні аспекти, пов'язані із зазначеним питанням, представлено рекомендації та запропоновано практичні механізми внесення змін до норм Кримінального процесуального Кодексу України.

Ключові слова: кримінальний процес; процесуальні гарантії; процесуальні строки; строки досудового розслідування; продовження строків досудового розслідування; форми закінчення досудового розслідування.

Summary

Skubak E. O. The effectiveness of procedural guarantees of the parties to criminal proceedings after the expiration of the period of pre-trial investigation and the form of its termination. – Article.

Purpose. The purpose of this article is to analyze the current provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine in the part of the specified terms of pre-trial investigation, as procedural guarantees, after notification of a person of suspicion, as well as to study the issue of the forms of ending the pre-trial investigation in case of expiry of the procedural terms. *Methodology.* This study was carried out on the basis of the study and analysis of the scientific works of criminologists of Ukraine, as well as on the data of empirical research in the field of criminal process. In particular, general scientific (analogy, analysis, synthesis, comparison), special-legal (comparative-legal, formal-legal, specific-legal) systemic and functional methods were used as a methodology of scientific knowledge. *Scientific novelty.* During the study, the concept of procedural terms, in particular, the terms of the pre-trial investigation, analyzed the procedural concepts of "end" and "completion" of the pre-trial investigation, assessed the current criminal procedural norms in the part of closing criminal proceedings after notifying a person of suspicion, revealed the aspects of their compliance with general principles of criminal proceedings and suggested ways to improve such norms. *Conclusions.* As a result of the research? a detailed analysis of the provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine was carried out in terms of procedural terms in criminal proceedings after notification of a person of suspicion, practical problematic aspects related to the specified issue were identified, recommendations were presented and practical mechanisms for making changes to the norms of the Criminal Procedural Code of Ukraine were proposed.

Key words: criminal process; procedural guarantees; procedural terms; terms of pre-trial investigation; extension of pre-trial investigation terms; forms of completion of pre-trial investigation.